

Структурні вправи занять з гендерної тематики.

Навчально-методичні матеріали до уроків гендерної грамотності: «Ми – різні, ми – рівні» / За заг. ред. О. Семиколєнкової. – Запоріжжя: Друкарський світ, 2011. – 128 с.

Соціальна взаємодія, яка здійснюється на уроках гендерної грамотності, активізує у дітей процес розумової діяльності як на рівні внутрішнього або зовнішнього мовлення, так і на рівні взаємодії з іншими: індивідуальна, парна та групова робота, робота у малих групах тощо. Включення групи до процесу самореалізації та персоналізації спонукає учнів як би до несвідомої, але активної розумової діяльності. При цьому вони отримують не лише знання, наприклад, інформацію про успішні комунікації, але й навички такої комунікації, що допомагає змінювати ставлення до думки та поглядів інших людей, робить спілкування більш толерантним і демократичним. Проте досвід показує, що «включати» цей творчий механізм досить непросто. У процесі інтерактивного уроку учні переходять на інший рівень отримання та передачі знань, набуття вмінь і навичок, формування атмосфери всередині групи. Від суб'єктно-об'єктних стосунків між учителями й учнями, як між тими, хто передає і приймає знання в традиційній школі, необхідно перейти до суб'єктно-суб'єктних стосунків, які складаються між усіма членами групи в колі, тобто до повноцінного обміну знаннями, на які усі дістають рівні права. Відбувається своєрідна зміна ролей – приймальна (пасивна) роль учня або учениці трансформується в активну роль – участь у передачі й обміні знаннями, навичками, досвідом стосунків і поведінки. Але, щоб «вийти» зі старої ролі й «увійти» в нову, потрібен певний час. Крім того, це неможливе без власних внутрішніх зусиль. Для цього щоразу необхідно «розігрівати» групу, «вводити» її до занять. Так настроюють свої інструменти перед концертом музиканти симфонічного оркестру, щоби потім почати виконувати той чи інший твір в одній тональності. Як же відбувається включення групи до соціальної взаємодії на інтерактивному уроці? Насамперед, цьому сприяє сама форма занять, яка відрізняється від уроку в традиційній школі та являє собою типову структуру. Звертаючись до теорії компаративістики, можна

сказати, що інтерактивний урок являє собою сценарій або фрейм, що характеризується певними структурними ознаками. У компаративістиці англійське слово *frame* використовується як термін і означає «каркас, будова, система, рамка». Одним із перших цей термін у значенні «тип структури» застосував Чарльз Філлмор (1978). На його думку, «фреймом можна вважати набір слів, кожне з яких означає певну частину або аспект деякого концептуального чи акціонального цілого». Іншими словами, в лінгвістиці, наприклад, зміст тієї чи іншої лексичної одиниці фрейму зрозуміти неможливо, не знаючи внутрішньої структури фрейму в цілому. Ч. Філлмор вважає, що поняття фрейму лежить в основі концепції семантики розуміння. Свою думку він ілюструє таким прикладом. Деякі слова (наприклад, батько, мати, син, донька, брат, сестра, або купувати, продавати, платити, витратити, коштувати, або день, ніч, південь, північ, ранок тощо) створюють групи, кожна з яких краще вивчати як єдине ціле, тому що кожна група є лексичним представником деякої єдиної системи схематизації досвіду чи деякого знання. У кожному випадку для того, щоб зрозуміти значення одного з членів групи, необхідно до деякої міри зрозуміти, що означають вони всі. Такі групи слів утримує разом те, що вони мотивуються, визначаються і взаємно структуруються особливими уніфікованими конструкціями знання чи пов'язаними схематизаціями досвіду, для яких можна використати загальний термін фрейм⁵⁵. Ч. Філлмор розвиває ідею Дж. Тріра про те, що «слова позбавлені сенсу, якщо тим, хто слухає, не відомі слова з того ж понятійного поля, але протиставлені, і вони не визначені й розпливчасті, якщо не з'являються їх «концептуальні сусіди», які претендують на свою частину понятійного поля і своєю появою чітко виокремлюють межі вимовленого слова». На думку Ч. Філлмора, деякі фрейми вроджені: вони природно і неминуче виникають у процесі когнітивного розвитку кожної людини (прикладом може бути знання характерних рис людського обличчя). Інші фрейми засвоюються з досвіду або навчання (наприклад, знання артефактів і соціальних установок). Саме до такого типу фреймів можна віднести

інтерактивні уроки як структури. Це знаходить своє пояснення в тому, що когнітивний розвиток дитини після 6–7-річного віку невідривний від соціальних процесів. Розуміння (когнітивний аспект) додає усвідомлення соціальним відносинам, і, навпаки, соціальна взаємодія стимулює когнітивну перебудову⁵⁸. Таким чином, сконструйоване в процесі заняття соціальне поле здатне впливати на індивідуальну поведінку учнів. Кожне заняття як типовий фрейм містить у собі одну вправу з відповідного модуля («Я тебе розумію...», «Розкажи мені про себе...», «Світ навколо мене, і я в цьому світі», «Що заважає нам бути рівними?», «На шляху до рівності та справедливості»), її обрмовують структурні вправи «Принципи», «Знайомство», «Очікування», «Підсумки», які додають композиції уроку закінченості та динамічну стабільність. Техніки проведення інтерактивного уроку Коло. Бажано, щоб інтерактивний урок проходив не за звичайними партами або столами. Урок буде більш успішним, якщо для його проведення буде обрана тренінгова форма, відповідно до якої вчителі разом із дітьми сідають в загальне коло. Це дає можливість дістати кожному рівні права на здобуття знань і навичок. Презентація та «криголами» – короткі вправи, призначені розпочинати заняття. Вони допомагають учасникам та учасницям розслабитися, створити атмосферу довіри в групі, заохочують до взаємної підтримки. Іноді для цього використовуються вправи, які мають самодостатній зміст: «Я пишаюся тим, що...», «Мій герб», «Хто такі Я?». Важливо підібрати такі «криголами», які найбільше допадоби групі, а також такі, які найбільше відповідають темі кожного заняття. У процесі спілкування можна створювати й нові види таких вправ. «Мозковий штурм». Мета «мозкового штурму», або «мозкової атаки», в тому, щоб зібрати якомога більше ідей відносно тієї або іншої проблеми протягом обмеженого періоду часу. Після презентації проблеми в групі попросіть усіх називати ідеї, коментарі, асоціації, фрази або слова, пов'язані з цією проблемою. Запишіть всі пропозиції на дошці або на великому аркуші паперу в порядку їх проголошення без зауважень, коментарів або питань. Присутні також не коментують ідеї та думки одне одного. Учні мають

відчувати: те, що вони кажуть, підтримується, а не оцінюється й не засуджується. Мозковий штурм дозволяє за дуже короткий період (три – п'ять хвилин) записати всі ідеї, що виникли. Це може стати добрим початком роботи над новою проблемою або темою. Обговорення загальною групою. Метод, який застосовується, як правило, в комбінації з іншими видами технік. Дискусія у великій групі корисна для вивчення досвіду всіх і надає присутнім можливість зробити самостійні висновки. Учителі повинні заохочувати всіх до рівної й вільної участі в дискусії. Ця техніка передбачає, що вся група обговорює ідеї або події, які стосуються якоїсь певної теми. Обговорення може бути побудоване навколо запланованих або імпровізованих тем. Ключем до ефективності обговорення у великій групі є форма, а вчитель ставить питання. Уникайте закритих питань, тобто таких, на які можна відповісти коротко: «так» чи «ні». Вживайте питання, які починаються з «як», «чому», «які». Заохочуйте всіх учасниць та учасників до висловлювання своїх ідей. Те, як вчитель реагує на питання та коментарі, є вирішальним у створенні доброзичливої атмосфери. Демонструйте увагу до всіх, дякуйте всім за запитання та висловлювання. Це буде стимулювати дітей продовжувати ділитися цінною інформацією, яку в іншому випадку вони відкинули б як нудну, недоцільну або зайву. Не дозволяйте будь-кому домінувати в групі під час дискусії. Обмежити цей «індивідуальний внесок» можна, сказавши: «А тепер давайте послухаємо, що скажуть інші...» або «Хотілося б послухати й інших...» тощо. Обговорення малою групою. Більшість соціальних завдань, що вирішуються на заняттях, обговорюються в малих групах або парах. Це дає можливість економити час, оскільки зникає потреба вислухувати кожную людину в загальній групі. Крім того, обговорення на заняттях викликає іноді такі почуття, які краще висловити в невеликій групі, оскільки в ній людина відчуває себе безпечніше. У роботі малих груп звичайно бере участь чотири-шість осіб, які в невимушеній обстановці обговорюють проблеми або те, що їх непокоїть, пропонують свої розв'язання проблеми, висловлюють нові ідеї. Розподіл на групи може відбуватися різними шляхами – постійні групи

протягом уроку або циклу уроків, різні групи для виконання кожного завдання тощо. Робота в невеликих групах дає дітям ширші можливості для активної участі. Дискусії в малих групах стимулюють роботу в команді. Потік ідей допомагає дітям бути корисними 33 один одному. Висловлювання думок дає їм можливість стати впевненішими в собі, повірити в свої сили. Використовуючи цю методику, можна надати кожній людині свободу обирати свій власний «ритм» роботи. Рольова гра (вистава). Цей вид інтерактивної техніки імітує реальність. Учасникам/ учасницям пропонуються ролі та надається можливість діяти «ніби по-справжньому». Кожна людина в рольовій грі має чітко знати її мету та ідею своєї ролі. Мета рольової гри – визначити ставлення до конкретної життєвої ситуації, набути соціального досвіду в процесі гри: діти вчаться через свої почуття та вчинки. Рольова гра може використовуватися для отримання конкретних навичок. Наприклад, під час трансформації конфліктів. Іноді присутні можуть розігрувати свої власні ситуації, в яких вони вже побували, і разом зі всіма спробувати знайти вихід із становища, що склалося. Рольова гра – це відносно «відкрита» техніка, яка дозволяє розвивати її залежно від навичок, особистого досвіду та конкретної ситуації в групі. Дуже важливо по закінченні справи дати можливість групі «вийти з ролі»: сказати декілька слів про почуття, враження або думки. Форма «деролізації» може бути різною, проте треба обов'язково попросити всіх вийти з ролі. Важливо також, щоби час, виділений на обговорення ситуації після гри, був, принаймні, вдвічі більшим за той, що тривала сама гра. Закінчення речень. Ця техніка надає можливість працювати над формуванням власних думок, власної мети. Наприклад, учням пропонується закінчити речення: «Від сьогоднішнього заняття я чекаю...», «Я пишаюся тим, що...», «Мені в собі подобається те, що...», «В майбутньому мені б хотілося...» тощо. Дослідження випадків передбачає вивчення в малих групах реальних випадків або реальних проблем. У процесі роботи ті, що вчаться, набувають навичок аналітичного аналізу власних помилок і шляхів їх подолання. Є багато різних способів аналізувати реальні та вигадані випадки. Для школи пропонується

брати прості схеми з визначенням, зокрема, позитивного і негативного досвіду, отриманого від кожного. Творча праця пов'язана зі створенням колажів, аплікацій, малюнків, моделюванням, складанням пісень, віршів, історій або ігор. Це може відбуватися як індивідуально, так і в групі. Важливо пам'ятати, що така форма роботи стимулює появу нових ідей і не передбачає перевірку талантів малювання, співу тощо. Анкетування використовується для перевірки знань та оцінки процесу навчання, а також з'ясування ставлення групи до певних проблем та ситуацій. «Акваріум» (кластерна техніка, «група в групі») має різні конфігурації. Найпоширеніша конфігурація: присутні сідають у два концентричні кола, при цьому внутрішнє коло обговорює якесь питання, а зовнішнє спостерігає за процесом, не втручаючись. Після певного проміжку часу групи міняються місцями і повторюють процес обговорення тієї ж теми. Останнім часом це досить популярна форма проведення багатьох ток-шоу на телебаченні. Навчаючи – вчусь. Техніка застосовується при знайомстві з новою темою, узагальненні вже вивченого або підбитті підсумків роботи. Присутнім роздаються картки з різною інформацією за темою. Після вивчення карток діти починають вільно рухатися кімнатою і в парах переказувати один одному цю інформацію. Свою інформацію необхідно передати якомога більшій кількості людей. По завершенні проводиться спільне обговорення. Така форма роботи дає можливість разом із презентацією теми вивчити її досить детально, а також протягом невеликого проміжку часу познайомити учнів з великим обсягом інформації. Рухливі ігри та розминки корисні для подолання монотонності, вони знімають втому, скутість, заохочують групу. Частіше це невеликі вправи, що пропонуються присутнім на початку або в середині заняття. Принципи успішної соціальної взаємодії на уроці Уроки гендерної грамотності будуть успішними лише тоді, коли вся група, включаючи вчителів, в процесі занять буде дотримуватися загальних принципів, добровільно прийнятих усіма. Це дозволяє реалізувати головну умову демократичної освіти: всі діти – дівчата й хлопці – одержують рівний доступ до отримання знань і навичок. Дотримування принципів допомагає

подолати домінаторність традиційного уроку, на якому проводиться незрима, але чітка межа між вчителями й учнями, суб'єктивно оцінюються знання та досвід один одного. Прийняття принципів сприяє створенню на уроці атмосфери довіри, співробітництва і толерантності. Це перший крок до формування культури гендерної рівності. Основні принципи мають велике значення. Це дуже важливе завдання не лише для дітей, але й для вчителів. Навчитися дотримуватися принципів не лише під час занять, але й у щоденному житті – одна з основних цілей таких занять. Ми надаємо цьому великої уваги, оскільки принципи впливають на аудиторію і являють собою основу для формування у дітей (і у вчителів!) навичок толерантної поведінки, поважного ставлення до себе і до інших, розвитку позитивних особистісних якостей. Тому кожне заняття починається з того, що група обговорює й приймає принципи, на яких будуються стосунки між усіма членами групи впродовж усього уроку. Спочатку, коли ми тільки почали проводити такі уроки, «принципи» йменувалися «правилами», як це характерно для багатьох тренінгових програм. Але під час одного з занять виникло питання: «Чи не мають у собі правила більш жорсткий зміст й обмеження?». Звернемося до сучасних тлумачних і енциклопедичних словників:

Правило – 1. Положення, у якому відображена закономірність, постійне співвідношення будь-яких явищ. Граматичні правила. Правила арифметики. 2. Розпорядження, наказ, що встановлює порядок чогось. Правила дорожнього руху. 3. Образ мислення, норма поведінки, звичка. Людина строгих правил. Принцип (від лат. *principium* – початок, основа) 1. Основне, вихідне положення якоїсь теорії, науки, світогляду, теоретичної програми. 2. Внутрішнє переконання людини, що визначає її ставлення до дійсності, норми поведінки і діяльності. Основна різниця між правилами та принципами була визначена таким чином: правила – це чіткі зовнішні інструкції, принципи – загальна добровільна домовленість, яка передбачає свободу вибору. Цей факт необхідно враховувати під час подачі принципів (чи правил), особливо на першому уроці. Спочатку група може прийняти правила, які відповідають

конкретним зовнішнім установкам. З часом ці правила стають частиною світогляду, внутрішніми переконаннями й цінностями, тобто формуються у принципи. Принципи за змістом пов'язані між собою і доповнюють один одного. Тому під час їхнього оголошення необхідно дотримуватися певної послідовності. Перші чотири принципи надаються в послідовності, що наведена у посібнику. Наступні три можна обговорювати у вільному порядку. Завершує перерахунок принцип чутливості. При обговоренні необхідно звернути увагу на те, що в кожному принципі є гендерна складова. Наприклад, при обговоренні можна почути, що жінки часто запізнюються і не тримають обіцянок (принцип перший), що вони занадто багато говорять (принцип четвертий) і не вміють зберігати секретів (принцип сьомий) і т.д. Однак це лише віддзеркалення гендерних стереотипів, які й зараз досить поширені в суспільстві. Знайомство з принципами, дотримувannya їх – це одночасно і можливість долати стереотипи, бо кращі якості чи вади людей не залежать від їхньої статі. Принцип перший: приходити вчасно Тут дисциплінованість важлива не лише як риса характеру однієї людини, але й як риса всіх, хто приходить на заняття до школи. Відомо, що «Свобода – усвідомлена необхідність». Усвідомлена необхідність приходити на початок уроку – це повага не лише свого права, а й права інших починати урок разом зі дзвінком. Ті, хто запізнюються, порушують права тих, хто хоче вчасно отримати повноцінні знання. Тому приходити вчасно – це повага до ресурсу часу інших людей. Оскільки час – це природний ресурс, який не відновлюється. «Приходити вчасно» – це ще й шлях до формування внутрішньої організованості, бо запізнення, нездійсненні обіцянки знижують самооцінку дитини, посилюють у неї почуття невпевненості в собі⁶⁰. Хто встає раніше – доходить далі. (Молдавське прислів'я) Зайцю, який прокинувся рано, не страшний вовк. (Грузинське прислів'я) Хто рано встає, тому Бог дає. (Російське прислів'я) Треба сказати сьогодні лише те, що доречно сьогодні. Інше все відкласти й сказати у відповідний час. (Горацій) Принцип другий: бути позитивними Позитивний настрій створює дружню, безпечну атмосферу,

яка уможлиблює подальший успішний розвиток особистості. Позитивне ставлення до себе і до інших веде до конструктивного діалогу, попереджає конфлікти. 60 Режим доступу: <http://health.mail.ru/articles/82582/> 36 Хорошим, добрим словом навіть змію можна виманити з нори. (Таджицьке й узбецьке прислів'я) Добрі помисли – половина держави. (Кримськотатарське прислів'я) Краса врятує світ. Добре слово краще за багатство. (Публій Сір) Той, хто мовить про погане, завжди в програвшій. Принцип третій: не критикувати

Різниця в думках і позиціях людей проявляється у різниці їхніх уявлень про одну і ту саму реальність. Згадайте індійську притчу про сім сліпців, що доторкнулися до слона. Кожен з них описав його, спираючись лише на свій досвід. Один, торкнувшись ноги слона, сказав, що це – товстий стовбур дерева. Інший, помацавши хобот, стверджував, що слон гнучкий, як змія, тощо. Кожен з них говорив правду, і всі вони були праві. Суперечка семи сліпців триває донині... Ніхто не знає істини, кожній людині відома лише її частина. Але у суперечці ми схильні гадати, що наша думка – єдина вірна. Тому ми хочемо, щоб усі навколо визнали нашу правоту, розділяли нашу точку зору. Така позиція відображає принцип біполярного мислення. Це схема, що передбачає лише дві оцінки: «вірно – невірно», «добре – погано», «свій – чужий» тощо. Біполярне мислення призводить до розуміння того, що є лише одна жорстка норма, що позбавляє людей можливості вибору. Наприклад, ми звикли вважати, що у кожному конфлікті є ті, хто «правий», і ті, хто «винний». Думаючи і кажучи так, ми не враховуємо, що можливий іще й другий, і третій, і четвертий шлях... Багато уваги приділяв цьому принципіві у своїх працях філософ Макс Вебер. «Здатність розрізняти знання й оціночні судження, – писав він, – і виконувати свій обов'язок – бачити істину, відображену у фактах, – й обов'язок практичний – відстоювати свої ідеали, – ось те, у чому ми б хотіли бачити своє найближче завдання». Принцип четвертий: говорити коротко, не перебивати, говорити по черзі. Відстоюючи свою свободу слова, право голосу, не варто забувати про свободу і такі ж права інших людей. Всі люди – жінки і чоловіки, дівчата й хлопці – мають право висловити свою

думку. Треба вчитися слухати й поважати їхню думку і позицію. Кожен і кожна в групі можуть брати участь у вправі чи утриматися від участі у ній. Раніше цей принцип ми пояснювали саме так. В умовах невисокої особистої активності дітей на заняттях, часто заниженої самооцінки, яка багатьом заважає висловлювати свою точку зору, утруднює спілкування. Тому зараз ми формулюємо принцип добровільності як право кожного і кожної самим визначати ступінь добровільної допомоги на уроці: записати очікування, об'єднати в малі групи, розіграти виставу, підготувати аудиторію до уроку тощо. Можна привести коней до водопою, але неможливо примусити їх напиться. (Англійське прислів'я) Інші можуть тобі порадити, вказати шлях, але стати людиною тобі потрібно самому. (Ромське прислів'я) Принцип шостий: персоналізація Дотримання цього принципу допомагає людині уникати стереотипів у своєму мисленні, мові, діях, а також виявляти стереотипність у інших людей. Ми майже ніколи не маємо права казати, що «всі діти вважають...», «всі люди розуміють...», «всі жінки думають...», «всі чоловіки люблять...». Для цього треба опитати всіх дітей, жінок, чоловіків, чи насправді вони так думають. Говорити від свого імені: «Я гадаю...», «я вважаю...» і т.п. не завжди легко, оскільки у цьому випадку ми беремо на себе відповідальність за свої слова. Фрази, що починаються словами «Ми так вважаємо...», «Ми так думаємо...», «Ми зробимо це...», дають можливість сховатися за чужу думку і сховатися від відповідальності. У деяких програмах цей принцип звучить як: «правило персоніфікації». Однак термін «персоніфікація» означає «уособлення, наділення тварини, предмета, явищ природи людськими якостями». Кожна людина – це цілий світ. (Узбецьке прислів'я) Ми не велика безліч безликих «я». (В. Симоненко)

Принцип сьомий: конфіденційність. Плітки, неточне формулювання, обговорення чужих справ часто є причиною виникнення конфліктних ситуацій. Відсторонення, або, мовою міжнародних документів, «невтручання у внутрішні справи інших держав» – важлива складова демократичного навчання як відкритого діалогу. Якби ти мовчав, залишився б філософом.

(Молдавське прислів'я) Не розповідай таємницю другові, оскільки у друга є друг. (Таджицьке прислів'я) Навіть часник не видає свого запаху. (Грузинське прислів'я) Принцип восьмий: чутливість до різноманітності

Дотримання цього принципу передбачає кілька аспектів. Насамперед, це толерантне ставлення до людей інших національностей, інших культур, повага до їхніх національних цінностей, прагнення зрозуміти їхній менталітет і традиції. Тільки приймаючи все це доброзичливо та позитивно, можна викликати їхню повагу до себе. Крім того, чутливість до різноманітності передбачає гендерну чутливість, тобто переконання в тому, що «будь-які дослідження чи аналіз, будь-яка інформація мають враховувати існуюче становище жінок і чоловіків та сприяти встановленню гендерного балансу». Чутливість до різноманітності, зокрема гендерної, може проявлятися у мові, у ставленні до себе та до інших.

Дуже часто можна чути: «вчителі нашої школи...», хоча серед «учителів» немає жодного чоловіка, а у школі викладають лише вчительки. Прислів'я, приказки, цитати з творів різних авторів підтверджують справедливість усіх принципів, ще раз допомагають переконатися у їхній мудрості. На заняттях можна запропонувати дітям продовжити збирати прислів'я, приказки, крилаті вирази, у яких відображений зміст принципів. Обговорення принципів належить до структурних справ, які обрамляють собою кожне заняття і є частиною моделі інтерактивного уроку. Але, щоб обговорення не перетворилося у нудне монотонне повторення, треба намагатися проводити його з використанням різноманітних технік і їхніх варіацій.